

УДК 391:687.1

Марія АРТЕМЕНКО,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри дизайну
Херсонського національного
технічного університету

Інна КОМЕНДАНТ,
магістрант кафедри дизайну
Херсонського національного
технічного університету

ПРИНЦИПИ ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У КОСТЮМІ

Артеменко М., Комендант І. Принципи відображення культурно-територіальних особливостей у костюмі.

В сучасних умовах глобалізації, коли в діалозі культур спостерігається значне взаємопроникнення народних традицій, нав'язування та диктат масовою індустрією модних тенденцій в одязі, виникає проблема втрати унікальності та, як наслідок, ідентифікації культурно-територіальних особливостей в костюмі, який має бути проявом гармонії взаємозв'язку візуальної складової образу людини з оточуючим світом та культурною спадщиною. Звернувшись до витоків, у статті на першому етапі дослідження розглянуто питання термінологічних та змістовних особливостей понять «територія» та «культура» в контексті впливу на формування ідентифікаційних ознак костюма заданого регіону, які абсолютною більшістю науковців некоректно ототожнюються. В результаті аналізу встановлені базові найвпливовіші характеристики території та її культурного розвитку, а також принципи їх відображення в комплексах костюму, побудовано структурно-логічні схеми впливу відповідних ознак на формування костюму.

Ключові слова: костюм, ідентифікація території, культурно-територіальні особливості.

Artemenko M., Komendant I. The principle of cultural and regional peculiarities reflection in the costume. In terms of modern globalization, when there is a considerable interpenetration of folk traditions, imposing and dictate by mass industry of fashionable tendencies in a clothing in the dialogue of cultures, there is the problem of loss of uniqueness and as a consequence identification of cultural and regional differences in costume, which must be a manifestation of the harmony of the relationship between the visual component of the reflection of the person and the environment and cultural heritage. Turning to the sources, in the article on the first stage of research is considered the question of terminological and semantic features of concepts "territory" and "culture" in the context of influence on forming of identifying features of costume of the set region, that the absolute majority of the scholars identified as impractical. The analysis determined the basic characteristics of the influence of the territory and its cultural development, as well as the principles of their reflection in the costume complexes, structurally-logic schemes of influence of appropriate signes on the costume formation are built

Key words: costume, identification of areas, cultural and territorial characteristics.

Артеменко М., Комендант І. Принципы отражения культурно-территориальных особенностей в костюме.

В современных условиях глобализации, когда в диалоге культур наблюдается значительное взаимопроникновение народных традиций, навязывание и диктат массовой индустрией модных тенденций в одежде, возникает проблема утраты уникальности и, как следствие, идентификации культурно-территориальных особенностей в костюме, который должен быть проявлением гармонии взаимосвязи визуальной составляющей образа человека с окружающей средой и культурным наследием. Обратившись к истокам, в статье на первом этапе исследования рассмотрен вопрос терминологических и смысловых особенностей понятий «территория» и «культура» в контексте влияния на формирование идентификационных признаков костюма

заданного региона, которые абсолютным большинством ученых нецелесообразно отождествляются. В результате анализа установлены базовые характеристики влияния территории и ее культурного развития, а также принципы их отображения в комплексах костюма, построены структурно-логические схемы влияния соответствующих признаков на формирование костюма.

Ключевые слова: костюм, идентификация территории, культурно-территориальные особенности.

В умовах глобалізації сучасного суспільства, для якого характерними є зближення та взаємопроникнення різних народних традицій, проблема регіональної ідентифікації в костюмі є актуальною, оскільки костюм – це прояв гармонії взаємозв'язку візуальної складової образу людини з оточуючим світом та культурною спадщиною.

Крім того, проблема ідентифікації території засобами костюма особливо важлива в контексті розвитку регіонів, де пріоритетним напрямком проголошено туризм.

Постановка проблеми. Сьогодні модна індустрія, популярні світові бренди, діяльність яких пов'язана з проектуванням, виробництвом і рекламою модного одягу, в соціальному плані перетворюють костюм в надбання масової культури, повністю витісняють або уніфікують накопичені тисячоліттями територіально-культурні особливості костюму, що притаманні кожній етнічній народності. В результаті втрачаються зв'язки ознак території і культурної середовища безпосередньо з костюмом, що виник і розвивався у відповідному регіоні, зникає його унікальність, а звідси і відчуття причетності до конкретної системи культурних надбань, яка цей костюм пропагує.

Проте при такій наочній актуальності питання, досі, поняття територіальних і культурних особливостей костюму заданих регіонів ототожнюються та розглядалося абсолютно більшістю авторів (Г. Щербій, К. Стамеров, Т. Ніколаєва, З. Васіна, К. Матейко та інші) в достатньо вузькому контексті народних традицій, не беручи до уваги багато базових факторів, що мають безпосередній вплив на його розвиток. Тому назріла необхідність перегляду базових понять «територія» та «культура» з їх характерними ознаками з метою виявлення принципів прояву останніх в костюмі, що є основним чинником його ідентифікації з певною територією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз робіт науковців, що займалися вивченням територіальних і культурних особливостей і їх проявом в костюмі, дозволив виявити наступні ключові моменти. А саме, Г. Щербій акцентує увагу на тому, що регіональна специфіка костюма, зокрема українського, передається символами, які належать до числа етнічних, але сприймаються як такі лише певною частиною нації, а утворенню регіональних особливостей сприяли відмінності історичного, економічного та соціального розвитку українських земель, своєрідність природно-кліматичних умов, різні за характером міжетнічні зв'язки. В результаті цього народний костюм українців побутовав як низка регіональних комплексів, кожен з яких мав свої локальні варіанти [1].

К. Стамеров наводить стислий і узагальнений опис українського народного вбрання, виділяючи деякі регіональні риси в оздобленні, крої, способі носіння тих чи інших елементів костюма, але не дає обґрунтованого пояснення, чому саме такі закономірності панували у відповідному регіоні [2]. Т. Ніколаєва розглядає традиційний костюм з точки зору функцій, які він виконує. Автор виділяє основні функції: захисну, оберегову, естетичну, етнічну, соціальну, статеву-вікову. І в контексті наведеної класифікації розглядає їх прояв в різних комплексах українського традиційного вбрання. Захисні функції костюма пов'язуються з географічними та кліматичними особливостями окремих регіонів Земної кулі і зазначається, що залежно від клімату окремих географічних територій захисні функції набували різного значення, що зумовлювало появу великої кількості видів та форм одягу, виконаних із різноманітних матеріалів. Не дивлячись на те, що автор виділяє такий фактор впливу, як кліматичні умови, вона не вказує на інші суттєві фактори, що відносяться до територіальних особливостей і впливають на

розвиток територіальної ідентифікації костюма [3]. Найбільш науково-обґрунтованою є дослідницька праця науково-художніх реконструкцій українського національного костюма З. Васіної, однак фактори впливу на формування і зміну костюма мають здебільшого описовий характер [4].

К. Матейко розкриває історико-культурні аспекти розвитку українського народного одягу з часів раннього палеоліту; вказує на складні процеси взаємовпливу культур народів Сходу та Заходу. Основами для наукового аналізу автора стали найдавніші іконографічні та літературні джерела, безпосереднє дослідження експонатів одягу у фондах багатьох музеїв України, численні етнографічні експедиції [5]. Однак, спираючись на отримані факти, автор не демонструє поглиблений аналіз саме первинних факторів впливу на розвиток традиційних костюмів в регіонах.

Мета та завдання дослідження.

Дослідження має на меті виявлення принципів відображення й механізмів впливу культурних та територіальних особливостей на костюм, що дасть змогу в подальшому ідентифікувати неповторні риси заданого регіону в комплексах одягу та налагодити візуальну гармонію єдності сучасного середовища та його мешканців.

Виклад основного матеріалу.

Як показав аналіз літературних джерел, на сьогодні в науковій літературі трактування культурних та територіальних особливостей в костюмі авторами ототожнюється. Хоча логічно припустити, що вони мають у корні відмінні характеристики. Тому, для того щоб почати застосовувати термін «культурно-територіальні особливості» та вдало оперувати ним, необхідно визначитися з тлумаченням його першоджерельних комплексних змістових складових.

Так, наприклад, термін «Територія» в різних галузях науки (юриспруденція, правознавство, географія та ін.) має дещо відмінні значення, проте всі вони прив'язуються та ґрунтуються на ознаках обмеженої частини Земної поверхні. Звідси, розглядаючи питання територіальних особливостей, необхідно перш за все виявити структурні характеристики цієї «обмеженої частини Земної поверхні» з подальшим

виділенням серед них основних факторів впливу на розвиток костюму.

Сьогодні фахівці виділяють наступні базові ознаки території, що визначають її відмінності серед решти: ландшафт, кліматичні умови, гідрографічні та демографічні особливості, територіальні кордони, ґрунтові покриви, флора і фауна. З метою проведення подальшого поглибленого аналізу кожного з перелічених факторів та виявлення алгоритму їх впливу на костюм, були визначені за допомогою методів абстрагування та формалізації проєкції зазначеного термінологічного апарату з інших галузей науки на дизайн костюму.

Отже, вплив перелічених вище ознак території на костюм має активний характер (рис. 1) і відображається не тільки на його практичності та утилітарності.

Ландшафт території, в першу чергу, впливає на спосіб життя народу, визначає основні заняття населення, а діяльність людей обумовлює крій, форму одягу, колористику і види декору. Поява, наприклад, такого виду поясного одягу, як довгі штани, безперечно, пов'язана з кочовим способом життя, яке вимагає зручного для верхової їзди костюма.

Від кліматичних умов (температури і вологості повітря, атмосферних явищ і опадів, швидкості і напрямку вітру, хмарності, кількості сонячних днів та ін.) залежить вибір матеріалу, форма, крій костюма, визначається необхідність виникнення сезонності та багаточастковості в одязі. Вплив природних умов на процес розвитку костюма, що був на перших засадах вирішальним, сьогодні в технічно високорозвиненому суспільстві також займає не останні позиції і виявляється, головним чином, у видозміні костюмів за сезонами року, а також визначає костюм територій з різко специфічними кліматичними умовами (арктичні, тропічні, пустельні тощо).

Серед факторів впливу територіальних особливостей на розвиток костюма можна відзначити також демографічний фактор, що зумовлює виникнення особливостей споживчих груп і як результат – диференціювання асортиментних груп одягу за соціальною та статевіковою приналежністю. З цим пов'язано підвищення рівня як загальних культурних потреб, так й вимог до костюму,

за рахунок професійного зростання населення та обміну досвідом.

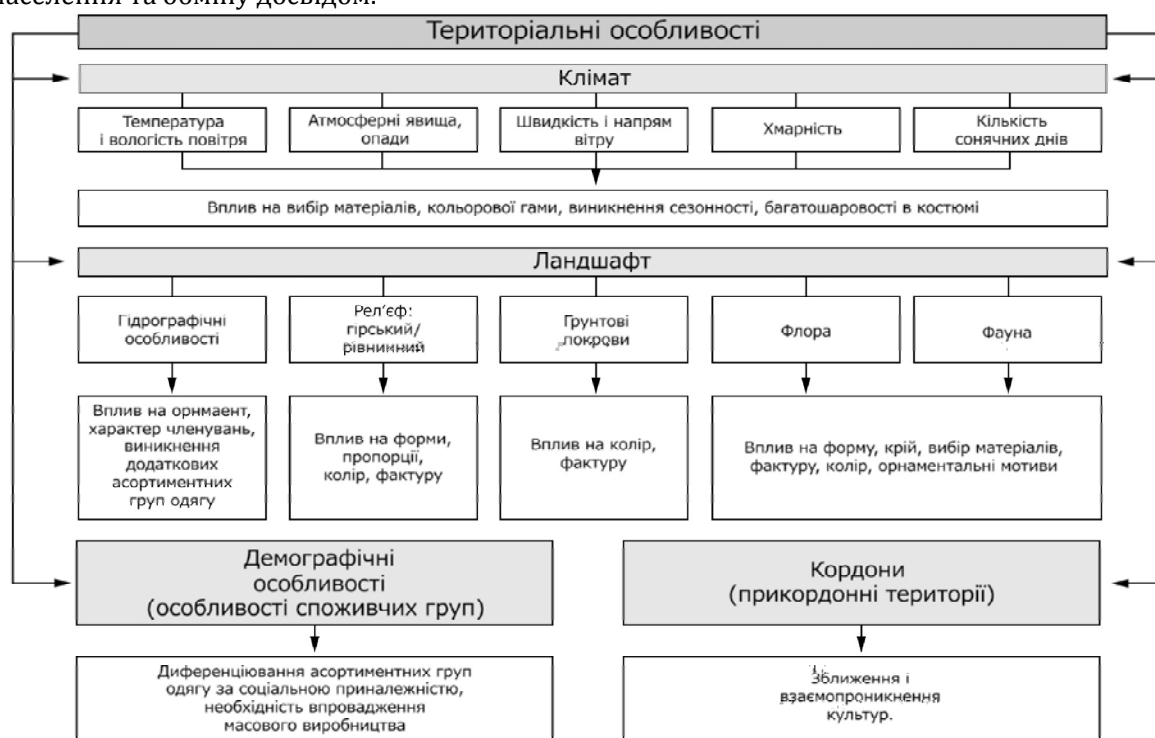

Рис. 1. Структурна схема найвпливовіших ознак території в костюмі

Територіальні кордони окремого регіону визначають межу та прикордонні території, які за фактом іншого адміністративного підпорядкування дещо, а інколи й кардинально, відрізняються в культурному та соціальному розвитку. Як результат такого факту відзначаються ідентифікаційні особливості в костюмі кожної території, а також запозичення культурних надбань сусідніх регіонів в якості форм, характеру членувань костюмів, кольорової гами, орнаментальних мотивів, характеру оздоблення, способів носіння різноманітних елементів одягу.

Стосовно впливу існуючої фауни відповідного регіону, можна стверджувати, що вплив на кольорову, орнаментальну складову костюма є безперечним фактом.

Однак, в усі епохи конкретні вияви впливу географічного середовища на костюм зумовлені рівнем розвитку виробничих сил суспільства та його соціальної структури. Цей вплив, ніби переломлюючись крізь призму суспільного ладу, стає історично мінливим, навіть тоді, коли саме середовище залишається незмінним.

Поняття «Культура» є надзвичайно об'ємним. Д. С. Берестовська визначає поняття культура як сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених протягом його історії. На думку автора воно об'єднує в собі науку (включно з технологією) і освіту, мистецтво (літературу та інші галузі), мораль, уклад життя та світогляд [6].

Костюм, наділений культурно-регіональними особливостями, як предмет синтезу духовної і матеріальної культур має унікальну особливість – він найбільш тісним способом пов'язаний з людиною, з її фізичним і духовним буттям.

Вочевидь, костюм як феномен культури не міг залишитись поза увагою науковців. Проте, В. Давидова, робота якої присвячена зазначеному питанню, наголошує на тому, що сьогодні не існує не тільки комплексних всеохоплюючих досліджень костюма, але і робіт, де костюм як ціле виступав би об'єктом дослідження [7].

Повертаючись до витоків дослідження, а саме з'ясування базових термінологічних визначень та сенсу основних понять, було встановлено, що сьогодні не існує остаточної

єдиної думки науковців, щодо кордонів та змісту понять «духовної» та «матеріальної» культури. Одні, зокрема Л. Морган, К. Бюхер, – відносять до духовної культури те, що задовольняє духовні потреби людей, а до матеріальної – те, що задовольняє матеріальні потреби [8, 9]. Інші, такі як Д. Фрезер, – розуміють під духовною культурою сферу духовного життя суспільства – релігію, мистецтво, філософію, науку, а під матеріальною культурою сферу матеріального життя, виробництва і використання матеріальних благ [10].

Отже, можна зробити висновок, що розмежовувати і протиставляти один одному духовну і матеріальну культуру як дві особливі галузі культури неможливо. З точки зору впливу на формування костюма, було зроблено висновок організувати складові духовної і матеріальної культури наступим чином, який проілюстровано на рисунку 2.

Стосовно розвитку культури і мистецтва в регіонах можна зазначити, що він відбувається під дією ментальності населення, основою якої виступає його територіальна ідентичність. Т. Іванова в своїй роботі визначає ментальність як вираження групової свідомості в історичному часі і географічному просторі [11]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що територіальна ідентифікація є однією з вихідних передумов процесу продукування ментальності, культури, мистецтва, а також їх спільного впливу на особливості формування і розвитку костюму в регіоні.

На костюм та появу в ньому тих чи інших особливостей діють численні сформовані національні особливості побуту, різні аспекти суспільної ідеології, релігія, морально-етичні норми. Всі ці фактори, будучи проявами суспільного життя, що зумовлені тим самим суспільним способом виробництва, економікою та класовою структурою суспільства, виступають як безпосередньо діючі на специфіку крою, форми одягу, колористику, види декору і оздоблення фактори. Спосіб життя, умови праці залежно від природних особливостей території, яку населяє той чи інший народ, рівень розвитку техніки, культури, суспільний лад, політичні умови, історичні долі створювали своєрідні форми побуту кожного народу. Будучи здебільшого стійкими, специфічні властивості будь-якої народності,

особливості побуту виявляються наочно саме в костюмі. Все це свідчить про те, що, вивчаючи регіональні ознаки костюма, необхідно враховувати вплив на їх розвиток особливостей національної культури і побуту.

Дуже важливу роль у формуванні костюма відіграють ідеологічні фактори, і насамперед релігія, а також суспільна мораль та етичні норми поведінки, що склалися незалежно від релігії. Це обумовлює в першу чергу довжину та форму одягу, ступінь прозорості та фактуру матеріалів, кількість та розміри відкритих ділянок тіла тощо.

Рівень розвитку технічного прогресу, що також є невід'ємною ідентифікаційною складовою культури регіону, безпосередньо визначає вид матеріалу, з якого шиють одяг і виготовляють різні складові частини костюма, а також відкриває нові горизонти щодо створення нових конструкцій та форм костюму за рахунок введення новітніх технологій в процес його виготовлення. Швидкий прогрес техніки прискорює заміну одних матеріалів іншими і породжує нові засоби виготовлення різних елементів костюму, починаючи з тканин і закінчуючи швейною фурнітурою, аксесуарами та прикрасами.

Великий і безпосередній вплив на костюм має також і розвиток інфраструктури регіону. Наприклад, бурхливий розвиток у ХХ ст. різних транспортних засобів відіграв неабияку роль у докорінній зміні буденного міського костюма за рахунок появи можливості швидкої міграції представників різних культур світом.

Важливою ланкою культурних особливостей є мистецтво та мода. Як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва костюм особливо яскраво відображає стиль доби. Мистецькі артефакти є невичерпним творчим джерелом для створення нових моделей одягу. Більш детально та наочно вплив ознак культурного розвитку на костюм наведено на рисунку 2.

Висновок. На основі проведеного дослідження витоків понять «культура» та «територія» можна стверджувати про необхідність та доцільність їх диференціювання в контексті дослідження костюму заданого регіону. Розроблені структурні схеми впливу базових характеристик території (клімат,

ландшафт, гідрографічні та демографічні особливості, прикордонні території) на костюм та прояву культурного розвитку регіону в ньому (релігія, морально-етичні норми, мистецтво та мода, інформатизація, національна ментальність та особливості побуту, архітектура, розвиток інфраструктури, технічний прогрес, урбанізація, економічний розвиток)

дозволяють виявити сталі та змінні характеристики комплексів одягу заданого регіону, що в подальшому мають перспективу бути використаними як інструмент для формування рекомендацій щодо створення сучасного модного костюму із врахуванням культурно-територіальних особливостей.

Рис. 2. Структурна схема впливу культурного розвитку території на костюм

ЛІТЕРАТУРА

1. Щербій Г. Символіка народного костюма. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.iatp.org.ua>
2. Стамеров К.К. Нариси з історії костюмів. / К.К. Стамеров – Ч. 1, 2. – К.: Мистецтво, 1978. – 192 с.
3. Ніколаєва, Т.О. Історія українського костюма / Т. О. Ніколаєва; ілюстр. З. Васіна [та інші]. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
4. Васіна З. Український літопис. Вбрання: книга-альбом / З. Васіна – Т. 1. – К.: Мистецтво, 2003.
5. Матейко К. І. Український народний одяг: Етнографічний словник / К. І. Матейко – К.: Наук. Думка, 1996. – 194 с.
6. Берестовская Д. С. Культурология. Учебное пособие. – Симферополь. Бизнес-Информ, 2005. – 392 с.
7. Давыдова В. В. Костюм как феномен культуры: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. к. филос. н.: Спец. 24.00.01 / Давыдова Валерия

8. Владимировна; С.-Петерб. гос. ун-т. – СПб.: Б.и., 2001. – 25 с. : ил.; 21 см. – Библиогр.: с. 25.
9. Морган Л. Г. Древнее общество, или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Г. Морган – Л.: Издательство института народов Севера ЦИК СССР, 1935. – 368 с.
10. К. Бюхер. От животного к человеку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua>
11. Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии: В 2 т. Т. 2: Гл. XL-LXIX / Пер. с англ. М. Рыклина; Послел. Малиновский Б. / Пер. с англ. И. Утехина. – М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 496 с.
12. Иванова Т. В. Ментальность, культура, искусство / Т.В. Иванова // Общественные науки и современность. – 2002. – № 6. – С. 168 – 177.

Надійшла до редакції 17.11.2015